Fonetika va fonologiya bo‘limini o‘rganish

Ma’ruzachi: Shomurodova Sitorabonu Xoshim qizi

1. Tovush va fonemaning nutq va tilda aks etishi

2. Nutq tovushlari tasnifi

3. Bo‘g‘in va urg‘u

4. Fonetik tahlil namunasi

1-topshiriq: Quyidagi ingliz alifbosiga va ular ifodalagan belgiga diqqat qiling. o‘zbek tilida ham alifboni shunday talqin qilish mumkinmi?

1.Tovush va fonemaning nutq va tilda aks etishi

1. Fonema – inson ongida yashovchi birlik

2. Tovush – real talaffuz qilganimizda hosil bo‘ladigan birlik

3. Fonema ma’no farqlashga xizmat qiladi: tosh-tush

4. Tovush artikulyatsiya orqali yuzaga chiqadi

Nutq tovushlari 2 ga bo‘linadi:

Unlilar

o‘pkadan chiqayotgan havo to‘siqqa uchramaydi

Undoshlar

o‘pkadan chiqayotgan havo to‘siqqa uchraydi

Unlilar tasnifi 3 xil yo‘l bilan amalga oshiriladi

- I. Tilning vertikal harakatiga ko‘ra
- II. Tilning gorizontal harakatiga ko‘ra
- III. Lablarning ishtirokiga ko‘ra

I. Tilning vertikal harakatiga ko‘ra unlilar tasnifi

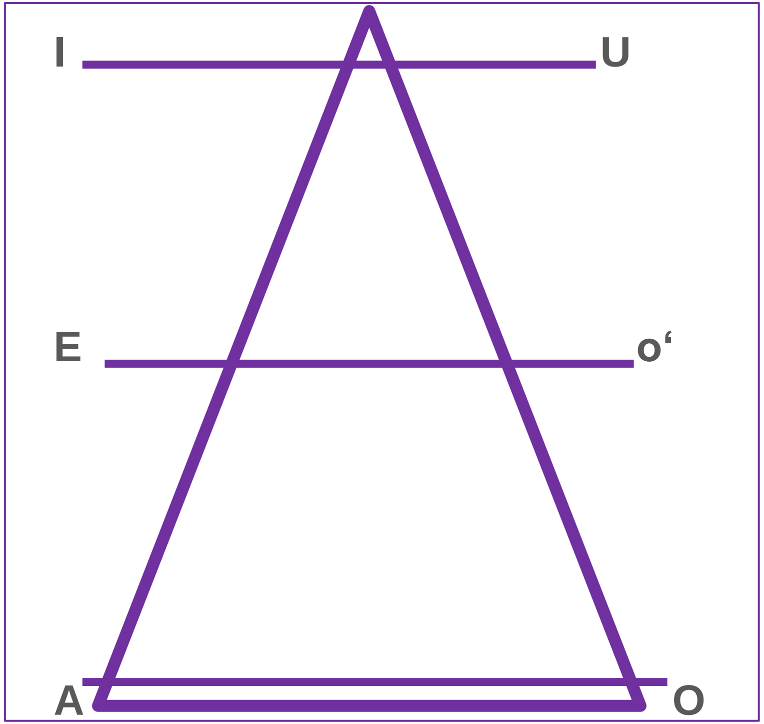

Yuqori tor: I, U

o‘rta keng: E, o‘

Quyi keng: A, O

II. Tilning gorizontal harakatiga ko‘ra unlilar tasnifi:

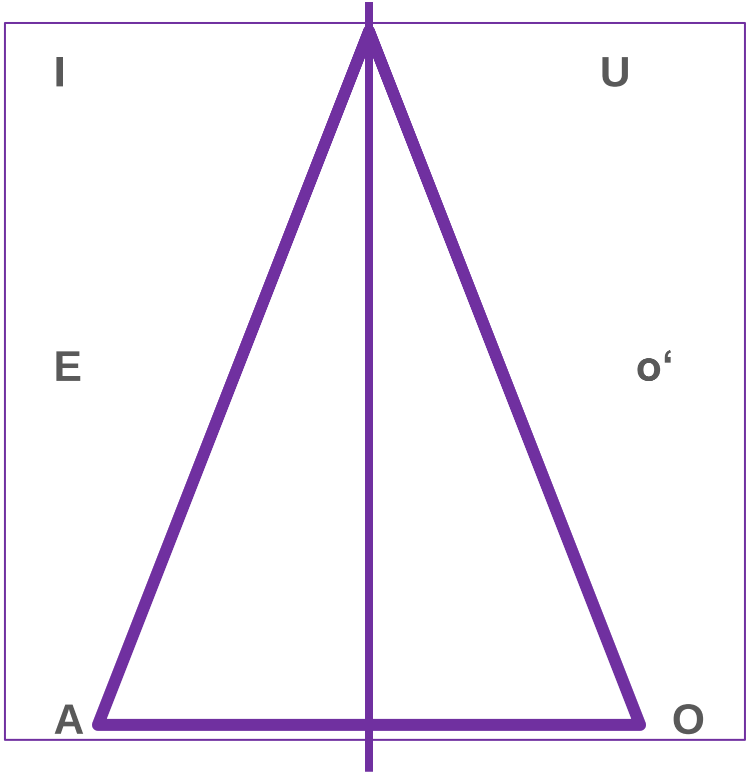

Til oldi:
I, E, A

Til orqa:
U, o‘, O

III. Lablarning ishtirokiga ko‘ra unlilar tasnifi:

Lablangan	Lablanmagan
U	I
o‘	E
	A

Oraliq unli: O

Undosh tovushlar tasnifi

1-tasnif

Hosil bo‘lish o‘rniga ko‘ra

2-tasnif

Hosil bo‘lish usuliga ko‘ra

3-tasnif

Ovoz va shovqinning ishtirokiga ko‘ra

Tasnif - bu

Guruhlarga, sinflarga bo‘lish demakdir

I. Hosil bo‘lish o‘rniga ko‘ra

Lab undoshlari

1. Lab-lab: b, m, p
2. Lab-tish: f, v

Til undoshlari

Til oldi: d, j, j(ajdar), l, n, r, s, t, z,sh, ch
Til o‘rta: y
Til orqa: a)sayoz: g, k, ng; b) chuqur: q, g‘, x

Bo‘g‘iz undoshi

h

II. Hosil bo‘lish usuliga ko‘ra undoshlar tasnifi

Portlovchilar	01	b, d, g, k, m, n, p, q, t, ng
Sirg‘aluvchilar	02	f, h, j(ajdar), l, r, s, v, x, y, z, g‘, sh,
Qorishiqlar	03	ch, j

III. Ovoz va shovqinning ishtirokiga ko‘ra

1 **Jarangli: b, d, g, dj, j, l, m, n, r, v, y, z, g‘, ng**

2 **Jarangsiz: f, h, k, p, q, s, t, x, sh, ch**

3 **Sonorlar: l, m, n, r, ng (limonrang)**

Bo‘g‘in va urg‘u

Bo‘g‘in

Bir havo zarbi bilan aytiluvchi tovushlar to‘plami

Bo‘g‘in turlari

Ochiq: do-no
Yopiq: daf-tar

Bo‘g‘in turlari

Berkitilgan: ba-ra-ka
Berkitilmagan; an’-a-na

Bo‘g‘inning vazifasi:

1.Savod o‘rgatishda
2. She’riyatda
3. Ko‘chirishda

Urg‘u gap urg‘usi va so‘z urg‘usiga bo‘linadi

Ertaga men Samarqandga boraman. Odatda, kesim oldidagi so‘z gap urg‘usini oladi

Gap urg‘usi

Gapdagi ma’lum bir so‘zning boshqalariga nisbatan baland ohangda aytilishi.

Gap urg‘usining boshqacha nomlari: ma’no urg‘usi, mantiqiy urg‘u, frazaviy urg‘u

So‘z urg‘usi

Gapdagi biror-bir bo‘g‘inning boshqalariga nisbatan cho‘zib aytilishi so‘z urg‘usidir

o‘zbek tilida, odatda, so‘z oxiriga urg‘u tushadi:

bola

Urg‘u so‘zga qo‘shimcha qo‘shilganda, ko‘chadi:

bolalar

Ayrim so‘zlarda urg‘u birinchi yoki o‘rta bo‘g‘inda bo‘ladi:

doim, hamisha

Urg‘u erkin va bog‘liq urg‘uga bo‘linadi:

Doim- bog’liq, bola-erkin

Fonetik tahlil bosqichlari

Fonetik tahlil namunasi

I	Yuqori tor	Til oldi	Lablanmagan
N	Til oldi	Portlovchi	Jarangli
Sh	Til oldi	Sirg‘aluvchi	Jarangsiz
O	Quyi keng	Til orqa	Oraliq

IN- SHO
in – berkitilmagan yopiq bo‘g‘in;
sho – berkitilgan ochiq bo‘g‘in.

IN<u>SHO</u>+lar=insho<u>lar</u>
Erkin urg’u

E’tiboringiz uchun rahmat!